

Tzv. Nesporná řízení v Občanském soudním řádu

Literatura:

Občanský soudní řád - komentář - Bureš/Drápal a kol., C. H. Beck, více vydání.

§ 176 a následující: péče soudu o nezletilé:

(1) Ve věcech péče soudu o nezletilé se ve věci samé rozhoduje rozsudkem o výchově a výživě nezletilých dětí, o styku rodičů, prarodičů a sourozenců s nimi, o navrácení dítěte, o přiznání, omezení nebo zbavení rodičovské zodpovědnosti nebo o pozastavení jejího výkonu, o poručenství, o schválení důležitých úkonů nezletilého a o záležitostech, o nichž se rodiče nemohou dohodnout. Krom toho se rozhoduje rozsudkem o prodloužení ústavní výchovy po dosažení zletilosti a o zrušení takového opatření.

(2) O ostatních věcech se rozhoduje usnesením.

(3) V rozsudku o styku rodičů, prarodičů a sourozenců s dítětem, výchově dítěte nebo navrácení dítěte soud účastníky poučí podle § 273 o možnosti výkonu rozhodnutí ukládáním pokut nebo odnětím dítěte při neplnění povinností stanovených v rozsudku.

Věcmi péče o nezletilé se rozumí věci demonstrativně uvedené v § 176, ve kterých jde o nezletilé děti a výjimečně o děti zletilé (např. ve věci prodloužení ústavní výchovy po dosažení zletilosti), a to bez ohledu na to, zda jsou jejich rodiče naživu nebo ne, zda jsou nositeli práv a povinností vyplývajících z rodičovské zodpovědnosti či nikoli, zda s nimi dítě žije ve společné domácnosti anebo je svěřeno do výchovy, resp. péče někomu jinému.

Věci péče o nezletilé jsou pro svoji povahu zařazovány teorií mezi věci vyřizované v nesporném řízení, společně např. s opatrovnickými věcmi či řízením o dědictví.

Věcmi péče o nezletilé jsou zejména věci týkající se základních institutů rodičovství, jako jsou výchova dítěte, jeho výživa a styk, přiznání a modifikace rodičovské zodpovědnosti, věci spojené s realizací práv a povinností vyplývajících z rodičovské zodpovědnosti, např. rozhodování o věcech dítěte v případě neshody rodičů nebo schvalování úkonů nezletilého. K věcem péče o nezletilé patří také svěřeni dítěte do pěstounské péče (§ 45a až 45d ZOR), do výchovy jiné osoby než rodiče (§ 45 ZOR), nařízení ústavní výchovy a ochranné výchovy, a po tzv. velké novele zákona o rodině (srov. zákon č. 91/1998 Sb.), rozhodování o poručnictví (srov. § 78 ZOR). Do věcí péče o nezletilé patří i problematika úpravy styku mezi prarodiči a dětmi a mezi sourozenci navzájem.

Ve věcech péče o nezletilé rozhoduje soud o meritu rozsudkem jen v těch věcech, které jsou uvedeny v § 176 odst. 1.

Ve všech ostatních věcech než uvedených v § 176 odst. 1 rozhoduje soud usnesením

Jsou-li rodiče dítěte manželi a má-li soud rozhodnout o jejich rozvodu, musí vlastním řízením o rozvod předcházet řízení o úpravě poměrů nezletilých dětí pro dobu po rozvodu, tj. řízení zejména o výchově a výživě nezletilých dětí. Zákon stanoví, že soud manželství nerozvede, dokud nenabude právní moci rozhodnutí o úpravě poměrů nezletilých dětí, které vydá soud v řízení ve věcech péče o nezletilé (srov. § 25 ZOR ve spojení s § 176). Tedy, k platnosti dohody rodičů, jsou-li manželé, je schválení dohody soudem nutné vždy, jde-li o porozvodové období.

Pokud však nejsou rodiče dítěte manželé, je situace odlišná. Nežijí-li spolu, ale dohodnou-li se o poměrech dítěte, a to např. i konkludentně, jejich dohoda o úpravě výchovy a výživy nezletilých dětí nepodléhá schválení soudu, resp. platnost této dohody není podmíněna schválením soudu. Je-li i neformální dohoda oběma rodiči respektována a plněna a je-li v zájmu dítěte, lze dovodit, že nejsou dány důvody pro zahájení řízení *ex offio* v této věci (viz § 50 odst. 1 ZOR). Jestliže ovšem dojde k porušení dohody jako k celku, resp. k nedodržování podstatných součástí dohody, je nutné se v zájmu dítěte na soud obrátit, resp. soud může zahájit i z úřední moci řízení ve věci péče o nezletilé a rozhodnout.

Podle § 176 odst. 3 je soud v rozsudku o styku rodičů, prarodičů a sourozenců s dítětem, o výchově dítěte nebo o jeho navrácení, výslovně povinen účastníky řízení poučit pro případ neplnění povinností stanovených v rozsudku o možnosti výkonu rozhodnutí, a to ukládáním pokut nebo odnětím dítěte podle § 273.

Výchova nezletilých dětí

Soud rozhoduje o výchově nezletilých dětí tehdy, jestliže jejich rodiče spolu nežijí a o úpravě výchovy se nedohodnou (§ 50 odst. 1 ZOR), nejčastěji však v souvislosti s jejich rozvodem, resp. před rozhodnutím, kterým se rozvádí manželství rodičů nezletilého dítěte (§ 26 ZOR), dále v souvislosti s přijetím některého z výchovných opatření (§ 43 ZOR), jestliže je určováno otcovství žalovaného muže (§ 54 ZOR , § 113), jestliže je dítě svěřováno do výchovy jiné osoby než rodiče (§ 45 ZOR), do pěstounské péče (§ 45a až 45d ZOR), je-li nařizována ústavní výchova (§ 46 ZOR) nebo dítě svěřováno do zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc (§ 46 odst. 1 věta druhá ZOR) anebo nařizována ochranná výchova (§ 22 , 93 ZSM).

Ve věci péče soudu o nezletilé se o výchově rodičů rozhoduje tehdy, je-li třeba určit, s kým bude dítě žít ve společné domácnosti a kdo bude rozhodovat o každodenních, běžných věcech dítěte. Soud v tomto řízení tedy rozhoduje o výchově v užším slova smyslu, o osobní péči o dítě.

Výchova může být individuální, společná nebo střídavá (§ 26 ZOR).

Zákon nestanoví žádný model pro soudní rozhodování o výchově, pro stanovení intervalů pro střídavou výchovu, resp. pro styk s druhým rodičem, kterému dítě nebylo svěřeno do individuální výchovy, nota bene pro rodinný život vůbec. Proto je ke každému případu nutno přistupovat individuálně.

Je v zájmu dítěte je, aby se rodiče dohodli, a to nejen na formě výchovy, ale i na způsobu její realizace, předávání dítěte, styku apod. Je všeobecně známo, že dohoda, na jejímž obsahu se strany aktivně podílely, bývá respektována více než autoritativní soudní rozhodnutí.

Odmítá-li rodič apriori možnost nalezení kompromisu s druhým rodičem ve věcech týkajících se jejich společného dítěte, má takové jednání rovněž určitou vypovídací hodnotu o jeho výchovných předpokladech ve vztahu k dítěti a k zajištění jeho harmonického vývoje.

Účastníky řízení jsou rodiče a dítě.

Dítě, byť zastoupené kolizním opatrovníkem (§ 37 odst. 2 ZOR , zpravidla orgánem sociálně-právní ochrany), musí mít možnost realizovat svá práva (§ 31 odst. 3 ZOR).

Při rozhodování o výchově může soud ve věci buď autoritativně rozhodnout, nebo schválit dohodu rodičů (§ 26 odst. 3 ZOR).

Soud ve věcech výchovy rozhoduje vždy rozsudkem.

individuální výchova

I když je dítě svěřeno do individuální výchovy jednoho z rodičů, je třeba toto rozhodnutí interpretovat spíše jako rozhodnutí o osobní péči, o tom, s kým bude dítě žít ve společné domácnosti a kdo bude rozhodovat o jeho běžných věcech. Nebylo-li totiž rozhodnuto soudem jinak (srov. § 44 ZOR), druhému rodiči zůstávají zachována všechna práva a povinnosti vyplývající z rodičovské zodpovědnosti (§ 31 a násl. ZOR), zejména právo podílet se na výchově dítěte v nejširším slova smyslu, na péči o ně, a to především prostřednictvím osobního a pravidelného styku s dítětem, na zastupování dítěte, na správě jeho jmění.

společná výchova

Jde-li o společnou výchovu rodiči, z povahy věci vyplývá, že o poměrech dítěte není rozhodnuto v tom smyslu, který z rodičů bude o dítě osobně pečovat, s kým bude dítě žít ve společné domácnosti. Jestliže rodiče žijí tzv. pod jednou střechou, může tento institut najít své uplatnění. Obdobně, žije-li dítě ve věku blízkém zletilosti samo, např. z důvodu studia, a oba rodiče jen „navštěvuje“, pak může společná výchova plnit svoji funkci a být v zájmu dítěte. Jde tak v podstatě o potvrzení faktického, vyhovujícího a žádoucího stavu.

Nicméně, jsou-li bydliště rodičů vzdálená a usilují-li oba o svěřeni dítěte do své individuální péče, nelze než uzavřít, že poměry dítěte nejsou upraveny. Autoritativní rozhodnutí soudu ve věci společné výchovy neřeší situaci dítěte a je svojí povahou proti zájmu dítěte.

střídavá výchova

Pokud jde o střídavou výchovu rodiči, zpravidla je o ní rozhodováno v případech, kdy soud schválením dohody rodičů potvrzuje dlouhodobý faktický stav, který je dítěti ku prospěchu a dítě i oba rodiče s ním souhlasí.

Nicméně, je-li to v zájmu dítěte a budou-li tak lépe zajištěny jeho potřeby – a samozřejmě jsou-li oba rodiče způsobilí k výchově a mají-li o výchovu zájem (§ 26 odst. 2 ZOR) – z dikce zákona vyplývá, že soud může o střídavé výchově rozhodnout i autoritativně (srov. § 26 odst. 2, 3 ZOR). Soud však musí dospět s ohledem na všechny okolnosti k závěru, že střídavá výchova bude dítěti ku prospěchu a bude tak plnit svůj účel.

Vždy je ovšem třeba mít na paměti, že dohoda rodičů bývá obvykle respektována více než autoritativní rozhodnutí. S ohledem na dlouhodobější hledisko a především zájem dítěte se proto jeví vhodným učinit pro dosažení dohody rodičů vše, co zákon umožňuje, tedy např. uložit účastníkům účast na mimosoudním smířčím nebo mediačním jednání nebo rodinné terapii (§ 100 odst. 3).

Ani jde-li o střídavou výchovu, nevyplývá ze zákona žádný model. Není proto možné jej jakkoliv uměle vytvářet. Především je třeba vzít v úvahu, že střídavá výchova není dle odborníků vhodná pro každé dítě. Nicméně, dospěje-li soud k závěru, že pro konkrétní dítě bude přínosem, není nutné, aby byla vyvážená, tedy např. měsíc u matky, měsíc u otce. Je třeba především vzít v úvahu individuální potřeby konkrétního dítěte, jeho názor, přání atd., a celou řadu jiných okolností, např. pracovní vytížení, služby v případě rodičů – lékařů apod. V zájmu dítěte je zásadně také to, aby nemuselo měnit školu, školku apod.

O výživě pro nezletilé dítě rozhoduje soud v rámci řízení ve věci péče o nezletilé tehdy,

- když pro dobu po rozvodu rodičů ve vazbě na svěřování nezletilého dítěte do výchovy (individuální, společné, střídavé) upravuje další poměry k nezletilému (srov. § 26 ZOR),
- jestliže spolu rodiče nezletilého dítěte nežijí a nedohodli se (§ 50, § 86 odst. 1 ZOR),
- když rodiče nezletilého dítěte spolu žijí, ale jeden z nich neplní vyživovací povinnost dobrovolně (§ 86 odst. 2 ZOR),
- pokud rozhoduje o vyživovací povinnosti prarodičů a ostatních příbuzných k dítěti (§ 88 odst. 2 ZOR),
- jestliže soud určuje otcovství k nezletilému dítěti (§ 54 ZOR , § 113),
- jestliže je dítě svěřováno do výchovy jiné fyzické osobě než rodiči (§ 45 ZOR),
- je-li dítě svěřováno do pěstounské péče (§ 45a až 45d ZOR),
- rozhoduje-li soud o nařízení ústavní nebo ochranné výchovy (§ 103 ZOR),
- pokud dojde k podstatné změně poměrů (§ 99 odst. 1 ZOR).

Při společné výchově (§ 26 odst. 2 ZOR) z povahy věci a s ohledem na vykonatelnost rozsudku vyplývá, že o výživě soud rozhodovat nemůže, neboť není stanoveno, v čí osobní péči dítě bude. Situace je obdobná, jako kdyby k rozchodu nebo rozvodu rodičů dítěte nedošlo. V případě střídavé výchovy (§ 26 odst. 2 ZOR) lze a je nutné o výživném rozhodnout, byť by intervaly pobytu dítěte v péči matky i otce byly stejné a majetkové poměry rodičů obdobné. Případné započtení, ať už dohodou nebo jednostranné, je neplatné pro rozpor se zákonem (§ 97 odst. 3 ZOR ve spojení s § 39 ObčZ).

Účastníky řízení jsou rodiče a dítě, resp. prarodiče jako tzv. ostatní příbuzní povinní k výživě (§ 94 odst. 1).

Soud rozhoduje rozsudkem.

Styk s nezletilými dětmi

Je třeba zdůraznit, že právo rodiče se s dítětem osobně a pravidelně stýkat je jeho základním právem ve vazbě na rodičovskou zodpovědnost a rodičovství vůbec. Prostřednictvím osobního a pravidelného styku se realizuje mezi rodičem, se kterým dítě nežije, a dítětem právo na rodinný život ve smyslu Evropské úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod.

Zákon o rodině proto soudu stanoví povinnost dbát o to, aby bylo respektováno právo dítěte na péči obou rodičů, na udržování pravidelného osobního styku mezi nimi, a na to, aby měl

druhý rodič, kterému nebylo dítě svěřeno do individuální výchovy, právo na pravidelnou informaci o dítěti (§ 26 odst. 4 ZOR).

Právo na styk je tak možné vnímat jako celé spektrum dílčích práv.

Vždy bude záležet na konkrétní situaci, např. na tom, kde dítě a rodiče žijí (jedno město nebo různé kontinenty, vazba, výkon trestu), zda je vztah dítěte a rodičů poznamenán jejich bolestným rozvodem nebo rozchodem, zda je dítě útlého věku nebo se blíží dospělosti apod., zda o dítě po dobu soužití pečovali oba rodiče nebo jen jeden z nich, zda je třeba kontakt teprve navazovat, ať už z důvodu počátečního nezájmu nebo bezdůvodného bránění ve styku druhým z nich (syndrom zavřezného rodiče) apod., tedy jak z důvodů subjektivních, tak objektivních ve vazbě na vyústění událostí, které se odehrály ještě před rozdělením rodiče a dítěte.

Styk tak může být:

- přímý, s osobním kontaktem, a to
- tradiční: stejná doba, stejné místo, pravidelné intervaly, nebo
- netradiční: v podobě delších prázdnin, např. v situaci, kdy rodiče dítěte žijí na různých kontinentech apod.,
- nepřímý, zúžený zpravidla na právo na informace, resp. na vzájemné interakce a komunikaci, např. prostřednictvím mobilního telefonu nebo internetu. Tato forma může pomoci překonat počáteční bariéry, může být tzv. startovací, může být využita v případě velké vzdálenosti mezi rodičem a dítětem a také tehdy, je-li rodič např. ve výkonu trestu apod. Nepřímý styk může najít své uplatnění i tehdy, není-li přímý styk v zájmu dítěte, ale zároveň je potřeba zachovat a rozvíjet vazby mezi rodičem a dítětem a sledovat v zájmu dítěte širší rozměr věci, resp. do budoucna nechat oběma prostor pro hledání cest k přímému standardnímu styku. Nejužší formou nepřímého styku je pouhé právo na informace, jehož cílem je informovat rodiče o záležitostech týkajících se dítěte

Jednotlivé formy přímého a nepřímého styku mohou být v zájmu dítěte kombinovány.

Jde-li o délku trvání, styk můžeme diferencovat:

- pouze na denní dobu, kdy dítě u rodiče nepřespává, což je kvalitativně horší než ostatní typy,
- na víkendy, např. jednou za 14 dní, doprovázené zpravidla dvěma týdny v době hlavních prázdnin a 1 až 2 dny o vánočních a velikonočních svátcích, jarních prázdninách atd.,
- na víkendy, doplněné různými dny v týdnu, a poměrně rozsáhlým intervalem v době hlavních a jiných prázdnin apod., založený spíše neformální dohodou rodičů a blízcí se společné výchově.

Styk lze dále členit na setkání:

- bez přítomnosti dalších osob,
- v přítomnosti druhého rodiče,
- za aktivní účasti třetí osoby, např. psychologa, zpravidla na neutrální půdě, což může vést primárně k vytvoření, obnovení nebo novému navázání vztahu mezi rodičem

a dítětem, a sekundárně k ověření fungování styku vůbec, resp. k jeho kontrole soudem.

Zákon nestanoví žádný model pro soudní rozhodování o výchově, pro stanovení intervalů pro střídavou výchovu, resp. pro styk s druhým rodičem, kterému dítě nebylo svěřeno do individuální výchovy, nota bene pro rodinný život vůbec. Proto je ke každému případu nutno přistupovat individuálně. Jde-li o obecná pravidla, z povahy věci vyplývá, že rodič musí být nositelem rodičovské zodpovědnosti (srov. § 31 ZOR). Dále zákon stanoví, že rodič musí být výchovně způsobilý a jeho životní poměry musí být v souladu se zájmem dítěte s ohledem na jeho osobnost, zejména vloh, schopnosti a vývojové možnosti

Obdobně jako při rozhodování o výchově, i ve věci styku soud též přihlíží k citové orientaci a zázemí dítěte, výchovné schopnosti a odpovědnosti rodiče, stabilitě výchovného prostředí (nové rodině, partnerovi apod.), ke schopnosti rodiče se dohodnout na výchově s druhým rodičem, k citovým vazbám na sourozence, prarodiče a další příbuzné, též k hmotnému zabezpečení, včetně bytových poměrů (srov. § 26 odst. 4 *in fine* ZOR). Soud dále vezme v úvahu, zda rodič dosud kromě řádné péče dbal o výchovu dítěte po stránce citové, rozumové a mravní (§ 26 odst. 5 ZOR).

Pokud dítě styk s jedním z rodičů, resp. oběma, odmítá, musí se soud zabývat zejména důvody tohoto negativního postoje dítěte. Mohou být způsobeny samotným odmítaným rodičem, např. jeho počátečním nezájmem o dítě v případě určení otcovství soudem proti jeho vůli (dle III. domněnky, srov. § 54 ZOR), nebo druhým rodičem, který v dítěti vytváří negativní obraz z důvodů čistě osobních, způsobených např. opuštěním, nevěrou, násilím, odlišným názorem na výchovu apod.

Dítě nemá zákonem výslovně zakotvenou povinnost se s rodičem, resp. rodiči stýkat.

Nicméně, nelze nevidět, že právě prostřednictvím styku realizuje rodič své rodičovství a právo dítěte vychovávat v nejširším slova smyslu (srov. § 31 ZOR). Proto lze plně souhlasit se závěry Ústavního soudu (sp. zn. I. ÚS 315/03), dle kterého „... *není – ani při plném respektu k právům samotných nezletilých – zákonného, tím méně pak ústavně právního důvodu k tomu, aby rodiči, v jehož přímé péči nezletilé dítě není, byl styk s ním zakázán, resp. nepřiměřeně omezen...*“.

Ve věci hraje roli také skutečnost, zda se styk navazuje nebo obnovuje po delší době, subjektivních nebo objektivních překážkách.

Za účelem dosažení nejvyššího zájmu dítěte ve vazbě na požadavek maximálního ohledu na jeho práva, ve světle zásady proporcionality, zákon umožňuje soudu uložit účastníkům účast na mimosoudním smířčím nebo mediačním jednání nebo rodinné terapii nejen v rámci řízení na prvním stupni (§ 100 odst. 3), ale i v rámci výkonu rozhodnutí [srov. § 253 odst. 2 písm. a)], a dále stanovit plán navykacího režimu [srov. § 253 odst. 2 písm. b)].

Také v případech, kdy bylo dítě svěřeno do výchovy jiné osoby (§ 45 ZOR) nebo péče pěstouna (§ 45a až 45d ZOR), musí vzít soud v úvahu, že vzájemné právo rodičů a dětí na styk je jejich základním právem. Neupraveno, resp. omezeno nebo zakázáno může být jen tehdy, je-li to v zájmu dítěte.

Od účinnosti tzv. velké novely zákona o rodině provedené zákonem č. 91/1998 Sb. se umožňuje, vyžaduje-li to zájem dítěte a poměry v rodině, aby soud upravil styk dítěte také s prarodiči a sourozenci (§ 27 odst. 4 ZOR). Soud tak může zohlednit citovou vazbu dítěte na

ostatní příbuzné, zejména v situaci, když širší rodinné zázemí dítěte bylo narušeno rozchodem nebo rozvodem rodičů, nota bene rozdělením sourozenců do více nových rodin apod.

Je-li dítě svěřeno do výchovy jednoho z rodičů a soud upravuje styk dítěte s druhým rodičem a také s prarodiči, je třeba vzít v úvahu všechny souvislosti a okolnosti případu tak, aby rozhodnutí bylo v zájmu dítěte. Také je třeba zohlednit přání rodiče, který má dítě v individuální péči, trávit s dítětem volný čas, víkendy a část prázdnin. Styk dítěte s prarodiči může být v omezenějším rozsahu než s druhým rodičem. Jak již bylo řečeno výše, ani pro tuto věc nestanoví zákon žádný model.

Pokud jde o styk mezi sourozenci, v praxi může soud rozhodnout o jeho úpravě v situacích, kdy jsou děti např. výjimečně svěřeny pro dobu po rozvodu každé do individuální výchovy jednoho z rodičů. Zákon nerozlišuje mezi sourozenci plnorodými, tedy dětmi týchž rodičů, nebo polorodými majícími jen jednoho společného rodiče. Proto může být styk upraven také mezi polorodými sourozenci, a to i za situace, kdy je jeden z nich již zletilý.

Účastníky řízení jsou rodiče a dítě, resp. jiné osoby mající právo styku s dítětem na základě zákona, pokud se bude jednat o jejich práva a povinnosti. Jde o 3. definici účastníků řízení (srov. § 94 odst. 1).

Zákon o rodině preferuje dohodu rodičů. Výslovně stanoví, že dohoda rodičů o styku s nezletilým dítětem nevyžaduje schválení soudem (§ 27 odst. 1 ZOR). Toto ustanovení je možné považovat za pravidlo.

Zákon proto i v této věci umožňuje soudu uložit účastníkům účast na mimosoudním smířčím nebo mediačním jednání nebo rodinné terapii;

Nicméně, soud i přes existenci dohody rodičů o styku přesto styk rodičů s dítětem upraví, a to buď autoritativně, anebo schválí dohodu rodičů, vyžaduje-li to zájem dítěte a poměry v rodině (§ 27 ZOR), aby styk byl upraven jinak, než se rodiče dohodli (srov. § 27 odst. 2, 3 ZOR), popř. schválí dohodu ve znění, jak se rodiče dohodli, jestliže je obava, že dohoda nebude dodržována a že bude tedy třeba přistupovat k nucenému výkonu rozhodnutí (§ 272 a násl.)

Soud také schválí dohodu rodičů o styku, je-li z důvodu komplexnosti součástí návrhu na úpravu poměrů k nezletilým dětem v rámci tzv. nesporného rozvodu (ve smyslu § 24a ZOR).

Dohoda, která by nebyla soudem schválena, není titulem pro výkon rozhodnutí. Je-li uzavřena nová neschválená dohoda, nahrazuje předchozí úpravu styku, a to jestliže předchozí dohoda nebyla rovněž schválena. Jestliže však předchozí úprava měla formu rozsudku, a byla tedy titulem pro výkon rozhodnutí, nemůže být nahrazena mimosoudní dohodou.

Soud rozhoduje rozsudkem.

Faktické omezení, resp. úplné bránění oprávněnému rodiči ve styku s dítětem rodičem, který má dítě v individuální výchově, je-li opakovaně bezdůvodné, je zákonem považováno za změnu poměrů vyžadující nové rozhodnutí o výchovném prostředí (srov. § 27 odst. 2 *in fine* ZOR).

Obdobné závěry lze učinit i tehdy, jde-li o nedodržování dohodnutých intervalů u střídavé výchovy apod. O novém výchovném prostředí však musí soud rozhodnout ve vazbě na výchovnou způsobilost toho kterého rodiče a další relevantní skutečnosti stanovené zákonem (§ 26 odst. 2, 4, 5 ZOR).

Dochází-li takovým jednáním k maření práva na styk dítěte s druhým z rodičů, např. neoznámením nemoci dítěte nebo nepřítomností v místě předání, poškozený rodič se může domáhat náhrady škody, resp. náhrady účelně vynaložených nákladů na marnou cestu apod. (§ 420 , 424 ObčZ).

Dojde-li k podstatné změně poměrů, může soud změnit i bez návrhu rozhodnutí nebo dohodu rodičů o styku s dítětem (srov. § 28 ZOR). Právo na styk je tak třeba vidět v jeho dynamické podobě.

úprava styku: vymezení intervalů

Úprava styku znamená především vymezení intervalů (§ 27 odst. 2 ZOR).

Úprava styku, stanovení limitů, obdobně jako vyslovení omezení nebo zákazu styku rodiče s dítětem představuje faktické vyloučení rodiče z přímé realizace práv a povinností vyplývajících z rodičovské zodpovědnosti, resp. rodičovství vůbec. K tomu smí dojít pouze na základě zákona a v jeho mezích.

K úpravě styku soud přistoupí zejména v řízení, ve kterém se upravují poměry nezletilého dítěte před rozhodnutím, kterým se rozvádí manželství rodičů nezletilého (§ 26 ZOR), v rámci rozhodnutí, kterým se upravují poměry nezletilého dítěte tehdy, jestliže spolu rodiče nežijí (§ 50 ZOR) a ve všech dalších případech, kdy je dítě např. ve výchově jiné fyzické osoby než rodiče (§ 45 ZOR) nebo v péči pěstouna (§ 45a až 45d ZOR).

Jde-li o konkrétní rozhodnutí, zákon neupravuje žádné lhůty, intervaly apod. Proto není možné uměle vytvářet pravidla styku dítěte se svými rodiči, resp. prarodiči a sourozenci.

Při stanovení styku dítěte s rodičem, kterému dítě nebylo svěřeno do individuální výchovy, resp. osobní péče, je třeba mít na paměti, že prostřednictvím styku s dítětem realizuje tento rodič svá zákonným institutem rodičovské zodpovědnosti garantovaná práva na výchovu dítěte v širším slova smyslu (§ 31 ZOR).

Jde-li o intervaly, je třeba rozlišovat běžná období v roce a čas vánočních svátků, jarních prázdnin a zejména hlavních prázdnin. Jestliže je styk rodiče s dítětem o hlavních prázdninách stanoven na dobu delší než jeden týden, je třeba v rozhodnutí také uvést, zda vůbec, případně jak bude realizován styk s druhým rodičem v tomto období a na-opak.

U střídavé výchovy, jak již bylo řečeno výše, ze zákona nevyplývá žádný model, není proto možné jej uměle vytvářet, ani jde-li o intervaly střídání dítěte u toho kterého rodiče, ani jde-li o styk s druhým z nich. Především je třeba vzít v úvahu, že střídavá výchova není dle odborníků vhodná pro každé dítě. Nicméně, pokud soud dospěje k závěru, že pro konkrétní dítě bude přínosem, není nutné, aby byla jako taková vyvážená, tedy např. měsíc u matky, měsíc u otce, resp. aby byl vyvážený styk s druhým z rodičů. Je třeba především vyhodnotit

individuální potřeby konkrétního dítěte, jeho názor, přání atd., a celou řadu jiných okolností. Jde o to, aby jakékoliv uspořádání bylo především v zájmu dítěte.

omezení styku: styk rodiče s dítětem ve zvláštních případech

Omezení styku neznamena jen zúžení standardního styku, např. na jedno odpoledne za čtrnáct dní bez možnosti přespaní, ale i omezení volnosti rodiče, kterému dítě nebylo svěřeno do individuální výchovy, ve svobodném stanovení kdy a kde se bude s dítětem stýkat a ve volnosti v realizaci „práva odvést dítě na omezenou dobu do jiného místa, než je obvyklé bydliště dítěte“ Pro jakékoliv omezení styku rodiče s dítětem musí mít soud postaveno na jisto, že je to v zájmu dítěte nutné a že není šetrnější alternativy.

Zákon o rodině výslovně neupravuje řešení svízelné situace dítěte útlého věku, dítěte těžce zdravotně handicapovaného nebo např. dítěte jako bývalého svědka domácího násilí ve vazbě na styk s rodičem, kterému nebylo svěřeno do individuální výchovy. Zákon dále výslovně neřeší otázku, zda může soud upravit styk dítěte s druhým rodičem v přítomnosti prvního rodiče, třetí osoby (zpravidla orgánu sociálně-právní ochrany dětí nebo pověřené osoby ve smyslu § 48 ZSPO) nebo na určitém místě (např. v krizovém centru).

Také v této věci nelze než zaujmout stanovisko, že jakýkoliv zásah do práva rodiče, kterému dítě nebylo svěřeno do individuální výchovy, s dítětem se osobně a pravidelně stýkat způsobem a na místě jaké sám svobodně zvolí, je možný jen na základě zákona.

Umožňuje-li zákon soudu styk „upravit“, resp. „omezit“ (srov. dikci § 27 odst. 2, 3 ZOR), je tím soudu dána možnost uložit druhému rodiči v zájmu dítěte povinnost „strpět“ přítomnost prvního rodiče nebo třetí osoby, resp. respektovat soudem určené místo pro realizaci styku s dítětem. Tedy práva rodiče mohou být „upravena“ nebo „omezena“ jen tehdy, je-li těmito opatřeními naplněn legitimní cíl, tedy zájem dítěte, prostředky k jeho dosažení jsou přiměřené a současně není možné nalézt šetrnější alternativu. K rozhodnutí o styku za účasti jiné osoby nebo o jiné formě styku než přímé může dojít jen v případě, když má soud postaveno na jisto, že tradiční styk není v nejlepším zájmu dítěte.

Obecně lze říci, že účast třetí osoby, např. psychologa, realizovaná na neutrální půdě, by neměla být rušivá, nicméně měla by být aktivní, což může vést primárně k vytvoření, obnovení nebo novému navázání vztahu mezi rodičem a dítětem, a sekundárně k ověření fungování styku vůbec, resp. k možnosti jeho kontroly soudem.

V předmětném rozsudku pak musí být např. výslovně uvedeno, že styk druhého rodiče s dítětem je možný jen za účasti prvního rodiče, resp. třetí přesně individualizované osoby, nebo že dítě bude předáváno druhému rodiči na určitém místě a tam proběhne styk, nikoliv, že dítě bude předáváno třetí osobě nebo nějakému zařízení. Z odůvodnění se také musí podávat, proč soud tímto způsobem práva druhého rodiče upravil, resp. omezil.

zbavení rodiče práva na styk s dítětem

Zákon stanoví, že, jestliže je to nutné v zájmu dítěte, soud styk dítěte s rodičem i zakáže (srov. § 27 odst. 3 ZOR). Toto ustanovení je třeba považovat jako radikální zásah do rodinněprávního poměru rodiče a dítěte, v jehož důsledku dojde fakticky k totálnímu vyloučení rodiče z výchovy dítěte v nejširším slova smyslu a k narušení práva na rodinný

život ve smyslu Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod (čl. 8), a to jak na straně rodiče, tak i dítěte.

K tomuto kroku proto přistoupí soud tehdy, má-li bezpečně zjištěno, že styk dítěte s jedním z rodičů, resp. s oběma, není v zájmu dítěte. Lze souhlasit se závěry v komentářové literatuře k zákonu o rodině, dle kterých může jít o situace, kdy je dítě stykem s druhým rodičem ohrožováno na zdraví (fyzickém, duševním, včetně sociální pohody – viz definici Mezinárodní zdravotnické organizace, WHO), kdy je neurotizováno, popouzeno proti druhému rodiči, kdy je ohrožován jeho mravní vývoj, zejména nevhodným životním stylem rodiče apod.

Není rozhodné, kde se dítě nachází, zda u jednoho z rodičů, v pěstounské péči nebo v ústavu.

záruky a dohled nad stykem

V neposlední řadě je vhodné poukázat na v zahraničí standardní možnosti soudu použít různé ochranné nástroje a záruky v oblasti styku s dítětem, např. dohled nad stykem, složení kauce osobou, u které dítě obvykle bydlí, odevzdání cestovního pasu, různé finanční záruky apod. (čl. 10 Úmluvy o styku s dětmi). Bohužel, český zákonodárce doposud nepřijal příslušná legislativní opatření pro uplatnění těchto instrumentů, tak jak mu Úmluva ukládá (srov. čl. 3).

Nezákonné přemístění dítěte a jeho navrácení

O navrácení dítěte rozhoduje soud v případech, kdy je třeba navrátit dítě do země, ve které mělo dítě své obvyklé bydliště, resp. pobyt, bezprostředně před nezákonným přemístěním nebo zadržením dítěte – mezinárodním tzv. únosem, tedy faktický pobyt nebo pobyt založený autoritativním rozhodnutím soudu anebo soudem schválené dohody.

Není rozhodné státní občanství ani národnost účastníků, včetně dítěte.

V řízení nejde o rozhodnutí ve věci samé, tedy o úpravu výchovy, výživy, resp. styku, ale o navrácení dítěte do jurisdikce státu, ze kterého bylo nezákonně vytrženo, tedy o rychlou nápravu svémocně založeného protiprávního stavu; v podrobnostech srov. komentář k § 193a.

Rodičovská zodpovědnost

Rodičovská zodpovědnost je klíčovým institutem rodinného práva (§ 31 a násl. ZOR). Do právního řádu byla zakotvena tzv. velkou novelou zákona o rodině provedenou zákonem č. 91/1998 Sb. Účelem tohoto institutu je ochrana nezletilého dítěte na straně jedné a realizace rodičovství jeho rodiči na straně druhé.

Rodičovská zodpovědnost náleží rodiči dítěte, který je zákonem stanoveným způsobem určen (matka: § 50a ZOR , otec: § 51 , 52 , 54 ZOR , oba rodiče: § 63 ZOR) a který má způsobilost k právním úkonům v plném rozsahu (srov. § 8 ObčZ). Rodičovská zodpovědnost nenáleží *ex lege* tomu z rodičů, který je nezletilý nebo byl soudem omezen anebo zbaven způsobilosti k právním úkonům (§ 10 ObčZ). Má-li dítě druhého rodiče, je nositelem rodičovské zodpovědnosti v celém rozsahu výlučně tento rodič (srov. 34 odst. 2 ZOR). Nemá-li dítě druhého rodiče, musí být dítěti ustanoven poručník (srov. § 78 a násl. ZOR).

Účastníky řízení o pozastavení, omezení či zbavení rodičovské zodpovědnosti jsou oba rodiče, byť by návrh na zásah do rodičovské zodpovědnosti, resp. usnesení o zahájení řízení v této věci, směřoval jen vůči jednomu z nich, a nezletilé dítě zastoupené kolizním opatrovníkem, zpravidla orgánem sociálně-právní ochrany dětí (§ 37 odst. 2 ZOR), a popřípadě také ti, o jejichž právech má být jednáno, tedy opatrovník v případě omezení rodičovské zodpovědnosti a poručník v případě jejího zbavení nebo pozastavení (§ 94 odst. 1).

Do řízení o pozastavení, omezení či zbavení rodičovské zodpovědnosti může vstoupit státní zástupce, resp. státní zástupce může rovněž podat ve veřejném zájmu návrh na zahájení takového řízení [§ 35 odst. 1 písm. d), odst. 3]. Podává-li návrh na zásah do rodičovské zodpovědnosti státní zastupitelství ve veřejném zájmu, není soud oprávněn přezkoumávat, zda je podání takového návrhu ve veřejném zájmu či nikoliv. Soud je oprávněn rozhodnout o merituu věci.

Návrh na pozastavení, omezení či zbavení rodičovské zodpovědnosti může podat i jiný navrhovatel, kterým je v praxi nejčastěji orgán sociálně-právní ochrany dětí [§ 14 odst. 1 písm. b) ZSPO].

Soud rozhoduje rozsudkem.

Jestliže není v případě rozhodnutí soudu o pozastavení výkonu rodičovské zodpovědnosti nebo o zbavení rodičovské zodpovědnosti současně ustanoven poručník, činí neodkladné úkony v zájmu dítěte a v jeho zastoupení do doby, než bude poručník ustanoven nebo než se soudem ustanovený poručník ujme funkce, orgán sociálně-právní ochrany dětí [§ 79 odst. 4 ZOR ve spojení s § 17 písm. b) ZSPO]. V praxi je užívá termín hromadný poručník.

I když výrok soudu přímo nezasahuje do rodičovské zodpovědnosti, k omezení rodiče ve výkonu práv a povinností vyplývajících z rodičovské zodpovědnosti dochází také fakticky. Může být následkem jiného rozhodnutí ve věcech výchovy, např. rozhodnutí o zákazu styku apod. (§ 27 odst. 3 ZOR) nebo o svěřeni dítěte do pěstounské péče bez možnosti styku s dítětem (§ 45a až 45d ZOR).

přiznání rodičovské zodpovědnosti

Jde-li o přiznání rodičovské zodpovědnosti, může tak soud rozhodnout jen v případě nezletilého rodiče, který dosáhl věku 16 let, má-li potřebné předpoklady pro výkon práv a povinností z rodičovské zodpovědnosti vyplývajících. Rodičovskou zodpovědnost ne-lze nezletilému rodiči přiznat v celém rozsahu, nýbrž pouze částečně, tedy ve vztahu k péči o dítě (§ 34 odst. 3 ZOR). Při rozhodování je třeba vycházet z toho, že nezletilý rodič novorozence má z důvodu své nezralosti jako zákonné zástupce své rodiče, proto z povahy věci vyplývá, že mu nemůže být přiznána rodičovská zodpovědnost v plném rozsahu tak, aby byl zákonným zástupcem svého dítěte.

Pokud je nezletilý rodič jediným právně určeným rodičem dítěte, musí soud novorozenému dítěti ustanovit poručníka (§ 78 ZOR). Kdyby však novorozené dítě mělo také zákonem stanoveným způsobem určeného otce, pak by se výkon rodičovské zodpovědnosti koncentroval v jeho ruku. V případě, že by rodiče novorozeného nezletilého dítěte nežili spolu, bylo by vhodné nezletilé matce rodičovskou zodpovědnost ve vztahu k péči o dítě

přiznat, pokud jí bude dítě svěřováno do osobní péče a otci stanovováno výživné, případně upravit styk (§ 50 ZOR).

Účastníkem řízení o přiznání rodičovské zodpovědnosti je nezletilý rodič, který má v tomto řízení procesní způsobilost (§ 20), a jeho dítě, zastoupené opatrovníkem (§ 37 ZOR). Jde o 3. definici účastníků řízení. Nezletilý rodič nemusí být v tomto řízení zastoupen svými rodiči jako zákonnými zástupci, resp. kolizním opatrovníkem (37 odst. 2 ZOR). Rodiče nezletilého, který žádá o přiznání rodičovské zodpovědnosti ve vztahu k péči o své novorozené dítě, nemají jako jeho zákonní zástupci v tomto řízení postavení účastníků řízení, protože žádná z definic účastníků řízení na ně nedopadá (§ 94), ledaže by soud rovněž rozhodoval o jejich ustanovení do funkce poručníka, resp. společných poručníků (§ 78 ZOR). Tak by tomu bylo v situaci, kdyby za otce novorozence nebyl nikdo určen nebo kdyby byl otec novorozence rovněž nezletilý.

pozastavení rodičovské zodpovědnosti

K pozastavení výkonu rodičovské zodpovědnosti může soud přistoupit tehdy, brání-li rodiči ve výkonu jeho rodičovské zodpovědnosti závažná překážka a vyžaduje-li to zájem dítěte (§ 44 odst. 1 ZOR). O sistaci rodičovské zodpovědnosti může soud rozhodnout tehdy, je-li překážka spíše objektivního charakteru, např. na straně rodiče nastaly nikoliv přechodné zdravotní problémy, dlouhodobá rehabilitace po autonehodě apod. Týká-li se překážka obou rodičů nebo jen jediného rodiče dítěte, musí soud současně dítěti ustanovit poručníka (§ 78 ZOR), neboť sistací je výkon rodičovské zodpovědnosti dotčen jako celek.

omezení rodičovské zodpovědnosti

Jde-li o omezení rodičovské zodpovědnosti, soud musí ve svém výroku vždy konkrétně vymezit rozsah práv a povinností, na které se omezení vztahuje, a to ve vazbě na nikoliv řádný výkon povinností vyplývajících z rodičovské zodpovědnosti, vyžaduje-li to zájem dítěte (§ 44 odst. 2 ZOR). Omezení se tedy vždy týká jen části rodičovské zodpovědnosti, např. správy jmění dítěte, resp. nakládání s jeho majetkem. Jestliže soud omezuje v téže věci oba rodiče, musí dítěti vždy ustanovit opatrovníka, resp. majetkového opatrovníka (§ 37b ZOR). Jestliže soud omezuje jen jednoho z rodičů, koncentruje se výkon rodičovské zodpovědnosti v rukách druhého rodiče a pro ustanovení opatrovníka není zákonný důvod.

zbavení rodičovské zodpovědnosti

O zbavení rodiče rodičovské zodpovědnosti musí soud rozhodnout tehdy, zneužívá-li rodič svou rodičovskou zodpovědnost nebo její výkon anebo ji závažným způsobem zanedbává (§ 44 odst. 3 ZOR). Jde o subjektivní důvody na straně rodičů, na rozdíl od sistace. Lze souhlasit se závěry soudní praxe vyjádřenými slovy: „předpokladem pro zbavení rodičovské zodpovědnosti je, že rodič neplní své povinnosti, ač by je plnit mohl“.

Zvláštní ustanovení dále stanoví, že soud musí vždy posoudit, zda tu nejsou důvody pro zahájení řízení o zbavení rodičovské zodpovědnosti, dopustil-li se rodič úmyslného trestného činu proti svému dítěti či ke spáchání trestného činu své dítě mladší patnácti let použil, popřípadě se dopustil trestného činu jako spolupachatel, návodce či pomocník k trestnému činu spáchanému jeho dítětem (§ 44 odst. 4 ZOR).

Posouzení, zda jsou důvody pro zahájení řízení dány či nikoliv, je zcela neformální. Jestliže soud dospěje k závěru, že pro zahájení řízení důvody jsou, vydá usnesení (§ 82 odst. 1).

Zbavuje-li soud rodiče rodičovské zodpovědnosti, vždy se jedná o rodičovskou zodpovědnost jako celek. Jestliže soud zbaví rodičovské zodpovědnosti oba rodiče nebo jen jednoho známého rodiče, resp. žijícího rodiče, ustanoví dítěti poručníka (§ 78 ZOR). Má-li dítě druhého rodiče, do jehož rodičovské zodpovědnosti nebyl proveden zásah, koncentruje se výkon rodičovské zodpovědnosti v jeho rukách bez dalšího.

Schválení důležitých úkonů nezletilého

Nezletilý je způsobilý jen k takovým úkonům, které jsou svou povahou přiměřené jeho rozumové a volní vyspělosti s ohledem na dosažený věk (srov. § 9 ObčZ). Jedná se o částečnou způsobilost k právním úkonům. Je-li tedy nezletilé dítě způsobilé k určitému úkonu, může tento úkon samostatně učinit. Tento úkon je platný. Úkony nezletilého, k nimž je způsobilý (§ 9 ObčZ , § 6 ZPr), není třeba schvalovat.

Nemá-li však nezletilý způsobilost k určitému právnímu úkonu, jedná za něj jeho zákonný zástupce, kterým je zásadně jeho rodič, který je způsobilý k právním úkonům v plném rozsahu a nositelem rodičovské zodpovědnosti [srov. 27 odst. 1 ObčZ , § 31 odst. 1 písm. b), § 36 ZOR], nebo poručník (§ 78 ZOR).

Schválení důležitých úkonů nezletilého zákon vyžaduje v situaci, kdy jsou zákonní zástupci – jak rodič, tak poručník – povinni též spravovat majetek dětí, a nejde-li o běžné záležitosti ve věci nakládání s majetkem dítěte (§ 28 ObčZ).

:Zákon neobsahuje ani demonstrativní výpočet úkonů, které je třeba schvalovat.

Soud zejména na návrh schválí:

- odmítnutí dědictví za nezletilého (§ 463 a násl. ObčZ), je-li dědictví např. předlužené;
- prohlášení o neuplatnění práva dovolat se relativní neplatnosti závěti, která dítě jako neopomenutelného dědice opomíjí (§ 479 ve spojení s § 40a ObčZ);
- dědickou dohodu, jejímž účastníkem je i nezletilý (§ 482 ObčZ). Soud, který provádí řízení o dědictví, nemůže schválit dohodu, dokud není schválena soudem v řízení dle § 176, protože při opačném postupu by rozhodování soudu bylo vázáno na podmínku; soud ji tedy může schválit až po schválení soudem péče o nezletilé;
- vzdání se práv (§ 574 odst. 1 ObčZ), ovšem jen není-li zakázáno (srov. § 574 odst. 2 ObčZ);
- uznání dluhu co do důvodu a výše (§ 558 ObčZ), které má však význam zásadně jen z hlediska promlčení (§ 110 odst. 1 věta druhá ObčZ) a jako důkaz, že dluh v době uznání existoval;
- uzavření smíru (§ 67 a násl., § 99), přičemž je nutno vyjít z toho, že při smíru se zpravidla každý účastník něčeho zřiká. I když se smír, jehož účastníkem je nezletilý, schvaluje, musí být ještě schválen soudem péče o nezletilé. O vztahu těchto dvou institutů srov. komentář k § 99. Při schvalování smírů musí soud péče o nezletilé přihlížet k zájmům nezletilého, nemůže proto přihlížet k zájmům druhé strany, která ostatně není ani účastníkem řízení o schválení smíru. Sledování zájmů nezletilého nemůže jít ovšem tak daleko, aby byly schvalovány smíry, které jsou v rozporu se zákonem, i kdyby snad při prvním pohledu byly pro nezletilého příznivé. Na věci nic

nemění to, že sledovat otázku, zda smír je v rozporu se zákonem, je především věcí procesního soudu;

- nabytí, zcizení nebo zatížení nemovitých věcí (§ 132 ObčZ). Rámec běžného hospodaření bude přesahovat zřejmě nabývání nemovitostí, a to i darem. Vždy je třeba uvážit, zda vlastnictví nemovitostí nepřináší pro nezletilého i tíživé závazky. Schválení soudu podléhá také zatížení nemovitosti zástavním právem (§ 152 ObčZ) nebo zřízením věcného břemene (§ 151n ObčZ);
- podání žalob ve věcech, které svou povahou nepatří do běžné správy majetku, a pod. Bude-li podání žaloby patřit do rámce běžného hospodaření, např. podání žaloby o zaplacení běžné úhrady za nájem bytu v domě patřícím nezletilému, souhlasu třeba nebude. Souhlasu nebude také třeba k podání návrhu na nařízení výkonu rozhodnutí k vydobytí výživného na osobě k výživě povinné. Nepůjde-li o věc běžného hospodaření, což bude většinou pravidlem, bude souhlasu soudu k vedení sporu třeba. Na nedostatek souhlasu s vedením sporu je třeba pohlížet jako na nedostatek podmínky řízení (zvláště kvalifikovaného zastoupení); soud v případě neudělení souhlasu řízení zastaví podle § 104 odst. 2.

V ostatních podstatných věcech týkajících se výkonu rodičovské zodpovědnosti jsou rodiče oprávněni činit právní úkony za nezletilého bez schválení soudu, jedná-li ve vzájemné shodě.

Jde-li o věci, které schválení soudu nepodléhají, v praxi se jedná zejména o:

- prohlášení zákonného zástupce nezletilého dědice, že dědictví neodmítá (§ 463 ObčZ)
- souhlasné prohlášení o určení otcovství podle II. domněnky (§ 52 odst. 2 ZOR),
- zastupování zákonným zástupcem v řízení nezletilého, který je zde žalován. I v těchto sporech nezletilého by ovšem dispozitivní úkony zákonného zástupce podléhaly schválení soudu.

-

Pokud se rodiče v podstatných věcech týkajících se dítěte při výkonu rodičovské zodpovědnosti nedohodnou, rozhodne soud (§ 49 ZOR).

Na rozdíl od relativní volnosti rodiče při zastupování dítěte zákon v případě rozhodování poručníka stanoví, že jakékoliv rozhodnutí poručníka o podstatné věci týkající se nezletilého vyžaduje schválení soudem (srov. § 80 odst. 4 ZOR). Soud tak rozhoduje v podstatné věci vždy, a to tak, že buď právní úkon poručníka za nezletilé dítě schválí, nebo ho neschválí. V praxi se může jednat např. o úkon týkající se osobních záležitostí poručenice, např. o souhlas se závažným lékařským výkonem, o volbu dalšího vzdělávání, o volbu povolání apod.

Zvláštním případem je postavení majetkového opatrovníka nezletilého dítěte (srov. § 37b ZOR). Zákon stanoví, že opatrovník nejen podléhá dohledu soudu, ale že soud může též podmínit podle okolností konkrétního případu platnost právního úkonu svým souhlasem, vedle povinnosti pravidelného podávání zpráv o správě jmění dítěte (srov. § 37b odst. 5 ZOR).

Ke všem případům je třeba obecně poznamenat, že soud může právní úkon schválit nebo neschválit, ale nemůže ho schválit částečně nebo s určitými úpravami; v rámci své péče o blaho dítěte soud může doporučit účastníkům provést takové změny právního úkonu, aby právní úkon mohl být za nezletilého v jeho zájmu schválen.

Soud rozhoduje rozsudkem.

Rozhodnutí o záležitostech nezletilého, o nichž se rodiče nemohou dohodnout

Záležitosti dítěte, o kterých se rodiče nemohou dohodnout, spadají jak do rodičovské zodpovědnosti, tak obecně do práv a povinností rodičů mimo rozsah rodičovské zodpovědnosti. V případě, že nedojde k dohodě rodičů, rozhodne soud v řízení ve věcech péče soudu o nezletilé, zpravidla na návrh jednoho z nich.

K neshodě rodičů dochází zpravidla v oblasti práv a povinností vyplývajících z rodičovské zodpovědnosti. Zákon o rodině stanoví, že nedohodnou-li se rodiče nezletilého dítěte v podstatných věcech při výkonu rodičovské zodpovědnosti, tedy zejména ve věci výchovy v nejširším slova smyslu, zastupování a správy jmění, rozhodne soud (§ 49 ZOR). Může se jednat o rozhodování soudu o tom, zda jeden rodič smí proti vůli druhého rodiče vzít dítě s sebou do ciziny, ať už dočasně, např. na dovolenou nebo na studijní pobyt, nebo trvale, např. uzavře-li manželství s cizincem apod. O podstatnou věc, resp. neshodu, může jít i v případě nabytí nebo zcizení nemovitosti, její podstatné změny, přestavby apod.

K tomu je ovšem třeba poznamenat, že soudy odstraňují pouze nesouhlas vůle rodičů, resp. chybějící souhlas nahrazují.

Zákon rovněž stanoví, že soud může ve věcech péče o nezletilé uložit účastníkům na dobu nejvýše 3 měsíců účast na mimosoudním smírčím nebo mediačním jednání nebo rodinné terapii (§ 100 odst. 3). To bude praktické zejména tehdy, bude-li mít soud za to, že k překlenutí rozporů rodičů ve věci dítěte bude mít tato činnost úspěch.

K neshodě rodičů ve věci dítěte může dojít i v oblasti stojící mimo rodičovskou zodpovědnost, resp. i mezi rodiči, kteří nejsou nositeli rodičovské zodpovědnosti, např. mezi nezletilou matkou a zletilým otcem. Nejčastěji se v praxi jedná o určení jména nebo příjmení dítěte (§ 38 odst. 3 ZOR), o nahrazení souhlasu druhého rodiče k podání žádosti prvním z rodičů ve věci změny příjmení dítěte

Tím, že soud takto rozhodne, je tento úkon schválen i z hlediska § 28 ObčZ , protože jde v podstatě o totéž. V obou případech se totiž jedná o skutkově totožnou otázku a rozhodující hlediska budou také stejná.

Soud rozhoduje také v těchto věcech rozsudkem.

Soud nerozhoduje o příjmení dítěte tehdy, bylo-li pravomocně rozhodnuto, že muž zapsaný jako otec v matrice není jeho otcem; v takovém případě má totiž dítě takové příjmení matky, jaké měla v době narození dítěte. Zápis do matriky se provede na základě rozsudku o popření otcovství.

Opatrovnictví

Ve věcech péče soudu o nezletilé rozhoduje soud také o ustanovení opatrovníka nezletilému dítěti, ať už dlouhodobého (např. na ochranu jmění), krátkodobého nebo *ad hoc* (srov. § 83 ZOR). Může jít např. o kolizního opatrovníka (§ 37 odst. 2 ZOR), opatrovníka, je-li rodič omezen v rodičovské zodpovědnosti (§ 44 odst. 2 ZOR), majetkového opatrovníka (§ 37b odst. 1 ZOR). V tomto řízení rozhodne soud také o případné odměně opatrovníka z výnosu majetku dítěte (srov. § 37b odst. 7 ZOR).

O ustanovení opatrovníka, který bude za rodiče udělovat souhlas k osvojení (v případech upravených v § 68 odst. 1 a § 68a ZOR), rozhodne soud v řízení o osvojení (§ 68b ZOR).

Soud rozhoduje usnesením.

. Poručenství

Důvody pro ustanovení poručníka stanoví zákon o rodině (§ 78 ZOR). Soud dítěti musí ustanovit poručníka tehdy, jestliže rodiče dítěte zemřeli, výkon jejich rodičovské zodpovědnosti byl pozastaven nebo byli zbaveni rodičovské zodpovědnosti, anebo nemají-li způsobilost k právním úkonům v plném rozsahu pro nezletilost, omezení nebo zbavení způsobilosti k právním úkonům (§ 10 ObčZ). Právní řešení, kdy rodiče dítěte zemřeli, je třeba analogicky vztáhnout i na situaci dítěte nalezeného, resp. odloženého do baby-boxu, nikoliv však na postavení dítěte, jehož matka v souvislosti s porodem požádala o utajení své totožnosti, neboť v tomto případě dítě matku má (§ 50a ZOR), ale nezná její totožnost (srov. též. zákon č. 422/2004 Sb.).

Jde-li o osobu poručníka, není-li to v rozporu se zájmy dítěte, ustanoví soud poručníkem zejména toho, koho doporučili rodiče – zcela neformálně nebo písemně, např. v závěti. Pokud rodiče nikoho do funkce poručníka takto nedoporučili, soud poručníkem ustanoví někoho z příbuzných anebo osob blízkých dítěti nebo jeho rodině, popř. jinou fyzickou osobu (§ 79 odst. 1 ZOR). Společně mohou funkci poručníka vykonávat jen manželé (výslovně § 79 odst. 2 ZOR). Není-li možné ustanovit dítěti jako poručníka fyzickou osobu, ustanoví soud poručníkem orgán sociálně-právní ochrany dětí (§ 79 odst. 3 ZOR), který vykonává *ex lege* také funkci hromadného poručníka, a to v případech, než je poručník dítěti soudem ustanoven, resp. než se ujme své funkce, avšak jen ve věci neodkladných úkonů v zájmu dítěte a v jeho zastoupení (§ 79 odst. 4 ZOR , § 17 ZSPO).

Soudem ustanovený poručník je povinen složit do rukou předsedy senátu slib, že bude svou funkci vykonávat řádně a dbát přitom pokynů soudu. Poté mu soud vydá listinu obsahující pověření k výchově a zastupování dítěte, resp. správě jmění, v podrobnostech srov. komentář k § 180.

Úkolem poručníka, resp. společných poručníků – manželů, nejčastěji osob dítěti blízkých nebo příbuzných, je nezletilé dítě vychovávat (v nejširším slova smyslu), zastupovat a spravovat jeho majetek místo jeho rodičů. Poručník za řádné plnění své funkce odpovídá soudu a podléhá jeho pravidelnému dozoru, soudu je dále povinen podávat zprávy o osobě poručenice a zpravidla účty ze správy jmění (§ 80 odst. 1 ZOR).

Nezletilé dítě může být také svěřeno do osobní péče poručníka, který pak bude mít nárok na dávky pěstounské péče (srov. § 43 odst. 2 ve spojení s § 37 až 42 StScPod).

Soud poručníka zproští poručenství, a to na jeho návrh (§ 82 odst. 1 ZOR). Jestliže poručník požádá soud o zproštění funkce, soud mu vždy vyhoví, neboť lze důvodně předpokládat, že by „nucený“ výkon této funkce nebyl v zájmu nezletilého dítěte.

Soud poručníka odvolá, jestliže se stane pro výkon funkce poručníka nezpůsobilým nebo porušuje své povinnosti (§ 82 odst. 3 ZOR).

Účastníky řízení jsou nezletilé dítě, zastoupené opatrovníkem (§ 37 ZOR), osoba nebo osoby, jež se mají stát poručníkem, resp. poručník, a je-li důvodem ustanovení poručníka skutečnost, že rodiče nezletilého nemají způsobilost k právním úkonům v plném rozsahu, také oba rodiče. Soud rozhoduje ve výše uvedených věcech rozsudkem.

Jde-li o případnou odměnu poručníka, roční nebo po skončení správy, je-li správa majetku dítěte spojena se značnou námahou. Jde-li o dohled soudu nad činností poručníka, resp. podmínění platnosti úkonů poručníka souhlasem soudu,

Výchovná opatření

Výchovná opatření upravuje zákon o rodině jako: a) napomenutí (nezletilého, jeho rodičů či osoby narušující jeho řádnou výchovu), b) dohled nad nezletilým, resp. jeho provádění, a c) uložení omezení nezletilému, která mají zabránit škodlivým vlivům na jeho výchovu, zejména návštěv podniků a zábav pro nezletilého vzhledem k jeho osobě nevhodným (§ 43 odst. 1 ZOR).

Obecně je třeba říci, že soud musí v této věci postupovat od mírnějších a šetrnějších prostředků k radikálnějším, v souladu s jejich povahou a účelem, zvažovat alternativy a při jejich použití sledovat legitimní cíl – tedy nejlepší zájem dítěte. Svými zásahy nesmí bezdůvodně nebo nepřiměřeně zasáhnout do rodinného života dítěte, jeho rodičů a dalších osob, neboť podle Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod má každý právo na rodinný život (čl. 8), tedy na rodinný život bez jakéhokoliv zasahování státu. Soud musí volit jednotlivá výchovná opatření vždy s ohledem na míru narušení výchovy dítěte, resp. jeho výchovného prostředí vůbec, a na schopnost dítěte, jeho rodičů a dalších osob vnímat dopad těchto opatření, a sledovat jejich efektivnost vůbec.

Soud může o cit. výchovných opatřeních rozhodnout, vyžaduje-li to zájem na řádné výchově nezletilého a neučinil-li tak orgán sociálně-právní ochrany dětí. Soud může taková opatření měnit nebo rušit.

Do řízení ve věci uložení výchovného opatření může vstoupit státní zastupitelství a státní zastupitelství může rovněž podat ve veřejném zájmu návrh na zahájení takového řízení [§ 35 odst. 1 písm. b), odst. 3]. Podává-li návrh státní zastupitelství ve veřejném zájmu, není soud oprávněn přezkoumávat, zda podání takového návrhu je ve veřejném zájmu či nikoliv. Soud je oprávněn rozhodnout o merituu věci.

Soud rozhoduje usnesením.

Náhradní rodinná výchova: svěření do výchovy a pěstounské péče

K případům rozhodování o výchově náleží i rozhodování soudu o svěření dítěte do výchovy jiné fyzické osoby než rodiče, resp. do společné výchovy manželů (§ 45 ZOR), nebo rozhodování o svěření dítěte do pěstounské péče jedné osoby, resp. společné pěstounské péče manželů (§ 45a až 45d ZOR). Jakákoliv forma náhradní rodinné výchovy je pojmově vždy subsidiární k výchově, resp. péči zajišťované přímo rodiči dítěte (čl. 32 LPS).

Účastníky řízení jsou v těchto věcech rodiče dítěte, jsou-li nositeli rodičovské zodpovědnosti, nezletilé dítě zastoupené kolizním opatrovníkem (§ 37 odst. 2 ZOR , zpravidla orgánem sociálně-právní ochrany dětí) a osoba, resp. manželé, kterým má být dítě svěřeno do výchovy, resp. pěstounské péče. Jde opět o 3. definici účastníků řízení (§ 94 odst. 1).

Jedná-li se o osobu, která žije v manželství a rozhoduje se o svěřeni do výchovy nebo do pěstounské péče této osoby, zákon vyžaduje ke svěřeni dítěte do výchovy nebo do pěstounské péče zásadně souhlas druhého manžela (§ 45 odst. 3, § 45a odst. 3 ZOR). Druhý manžel však není účastníkem řízení.

Jde-li o obsah rozhodnutí ve věci svěřeni dítěte do výchovy jiné osoby než rodiče, soud musí vždy – na rozdíl od rozhodnutí o pěstounské péči – vymezit rozsah práv a povinností, které tato osoba bude mít k dítěti (§ 45 odst. 4 ZOR). Zejména je třeba stanovit, že pečující osoba, resp. manželé jsou povinni o dítě osobně pečovat, zastupovat dítě a spravovat jeho jmění v běžných záležitostech a také že jsou oprávněni přijímat a vymáhat od rodičů výživné a oprávněni požádat o státní dávky.

Z povahy věci vyplývá, že v podstatných věcech dítěte rozhodují rodiče, jsou-li nositeli rodičovské zodpovědnosti (§ 31 a násl. ZOR). Proto také, nebylo-li soudem stanoveno jinak (srov. § 44, § 27 odst. 3 ZOR), má rodič, jehož dítě bylo svěřeno do výchovy jiné osoby nebo do péče pěstouna, a je-li nositelem rodičovské zodpovědnosti, právo se s dítětem osobně a pravidelně stýkat. Na druhé straně má také povinnost platit výživné (srov. § 85 ZOR). Soud rozhoduje ve věci náhradní rodinné výchovy rozsudkem.

Jde-li však o rozhodování o svěřeni dítěte do pěstounské péče na přechodnou dobu (§ 45a odst. 2 ZOR), soud rozhoduje předběžným opatřením (§ 76a odst. 1).

Narízení, zrušení a prodloužení ústavní výchovy

Ústavní výchova představuje vystupňování ingerence státních orgánů do soukromoprávních vztahů s cílem zajistit blaho dítěte. Tento významný zásah do rodinného života dítěte a jeho rodičů je v právní teorii považován za faktické omezení práv a povinností rodičů k nezletilému dítěti.

Obecně je třeba říci, že rodiče mají právo se s dítětem stýkat i tehdy, je-li dítě v ústavní výchově. Soud však může styk rodičů s dítětem upravit, resp. omezit nebo zakázat, a to pouze tehdy, je-li to nutné v zájmu dítěte, např. nařizuje-li ústavní výchovu v důsledku totální výchovné nezpůsobilosti rodičů, týrání dítěte, hrubého zanedbávání apod.

Dítě nesmí být trestáno zákazem styku s rodiči. Odpírání styku dítěte s rodiči, sourozenci nebo dalšími příbuznými ústavem z důvodu např. kázeňských prohřešků dítěte, je v rozporu se zájmy dítěte.

Zákon stanoví, že soud může nad dítětem nařídit ústavní výchovu tehdy, jestliže:

- je výchova dítěte vážně ohrožena,
- je výchova dítěte vážně narušena,

a současně jiná výchovná opatření nevedla k nápravě;

- nebo jestliže z jiných závažných důvodů nemohou rodiče výchovu dítěte zabezpečit.

Výchova nezletilého dítěte je vážně ohrožena tehdy, jestliže rodiče dítě zanedbávají po stránce výchovné, citové, materiální, hygienické apod., nevykonávají nad ním dohled, tolerují např. záškoláctví, požívání alkoholu, drog, gambling. V tomto případě hrozí, že výchova dítěte bude vážně narušena. Jedná se o takový stav, který v sobě zahrnuje reálnou možnost narušení výchovy dítěte. Ústavní výchova zde plní funkci preventivní.

Výchova nezletilého dítěte je vážně narušena závadnými projevy vlastních rodičů nebo dalších osob, se kterými se dítě stýká, výchovnou nezpůsobilostí rodičů, jejich asociálním chováním, vlivy širšího rodinného prostředí. V tomto případě již došlo k vážnému narušení výchovy dítěte a ústavní výchova musí plnit funkci nápravnou.

Za jiné závažné důvody, pro které rodiče nemohou výchovu nezletilého dítěte zabezpečit, je možné považovat vážnou nemoc rodičů, pro kterou nemohou výchovu dítěte zajistit, invaliditu rodičů či dítěte, dlouhodobou nepřítomnost rodičů z různých důvodů (např. vazba nebo výkon trestu), smrt rodičů apod. Jiné závažné důvody mohou spočívat také u dítěte samotného (např. jeho duševní porucha). V tomto případě plní ústavní výchova funkci zajištění osobní péče a výchovnou s akcentem na ochranu zájmů dítěte.

Jinými výchovnými opatřeními je nutné rozumět především výchovná opatření podle zákona o rodině, tj. napomenutí, dohled, omezení (srov. § 43 odst. 1 ZOR).

Dále je možné s ohledem na účel a povahu těchto opatření zařadit mezi výchovná opatření také zásahy soudu do institutu rodičovské zodpovědnosti (zejména omezení, srov. § 44 ZOR) a možnosti soudu upravit, omezit, popř. zakázat styk rodiče s nezletilým dítětem (§ 27 odst. 2, 3 ZOR). Za jiná výchovná opatření lze dále považovat odebrání dítěte z rodiny a umístění ve výchově jiné fyzické osoby než rodiče (§ 45 ZOR) či v pěstounské péči (§ 45a až 45d ZOR), ačkoliv rodiče i v těchto případech mohou zásadně na dítě výchovně působit, stýkat se s ním.

Jestliže je to v zájmu nezletilého nutné, může soud nařídit ústavní výchovu i v případě, že jiná výchovná opatření nepředcházela (§ 46 odst. 1 věta druhá ZOR).

Z předmětného ustanovení plyne, že odebrání dítěte z jeho přirozené rodiny a nařízení ústavní výchovy je krajním řešením svízelné rodinné situace. Zákon stanoví, že nařízení ústavní výchovy by zásadně měla předcházet výše citovaná výchovná opatření. Nicméně, je-li to v zájmu dítěte nutné, může soud o ústavní výchově rozhodnout bez předchozích mírnějších zásahů, resp. práce s rodinou za pomoci orgánu sociálně-právní ochrany dětí.

Soud řízení zahájí zpravidla *ex offico* (§ 81). Zásada oficiality se uplatní v celém průběhu řízení (§ 120 odst. 2).

Nicméně, návrh na nařízení ústavní výchovy a její prodloužení může podat i jiný navrhovatel, např. orgán sociálně-právní ochrany dětí [§ 14 odst. 1 písm. c), d) ZSPO], resp. rodič. Soud návrhem (v návrhu požadovaným opatřením) není vázán.

Účastníky řízení o nařízení, zrušení nebo prodloužení ústavní výchovy jsou oba rodiče a nezletilé dítě zastoupené kolizním opatrovníkem, zpravidla orgánem sociálně-právní ochrany dětí (§ 37 odst. 2 ZOR), a popřípadě také ti, o jejichž právech má být jednáno (§ 94 odst. 1). Jde o 3. definici účastníků řízení.

Jak již bylo řečeno výše, **dítě má v rámci jakéhokoliv řízení participační práva** (srov. § 31 odst. 3 ZOR , § 100 odst. 4) a na základě Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod právo na spravedlivý proces (čl. 6). Proto lze plně souhlasit s názorem Ústavního soudu (srov. např. nález sp. zn. II. ÚS 828/07 nebo sp. zn. II. ÚS 1945/08), z něhož se podává, že „**jde o právo dítěte svobodně vyjádřit svůj názor ve všech věcech, které se ho týkají, které mu umožňuje (byť jen do určité míry) vyrovnat nerovné postavení ve vztahu k rodičům, případně koliznímu opatrovníkovi. Soud díky němu může lépe zjistit skutkový stav a především může, pokud dítě vyslechne sám, vhodným způsobem napomenout nezletilého** [§ 43 odst. 1 písm. a) ZOR] a poskytnout mu všechny potřebné informace předtím, než učiní jiné výchovné opatření podle hlavy druhé části druhé zákona o rodině, resp. ideálně namísto takového jiného výchovného opatření. I soud je totiž orgánem státu, který má jako celek pozitivní závazek jednat tak, aby se mohl rozvíjet vztah rodiče s dítětem. Proto mají výchovná opatření oddělující dítě od rodiče své místo až tehdy, když sledovaného cíle nelze dosáhnout jiným způsobem a vždy musí být jen na nezbytně nutnou dobu. Pro dítě je právo na slyšení důležité v tom, že mu dává pocit, že není objektem a pasivním pozorovatelem událostí, ale že je důležitým subjektem práva a také účastníkem řízení. **S ohledem na to vše má právo dítěte na slyšení mezi základními procesními právy samostatnou hodnotu.**“

Do řízení ve věci nařízení ústavní výchovy a prodloužení ústavní výchovy může vstoupit státní zastupitelství a státní zastupitelství může rovněž podat ve veřejném zájmu návrh na zahájení takového řízení [§ 35 odst. 1 písm. c), odst. 3]. Podává-li návrh na zásah do rodičovské zodpovědnosti státní zastupitelství ve veřejném zájmu, není soud oprávněn přezkoumávat, zda podání takového návrhu je ve veřejném zájmu. Soud rozhodne o merituu věci.

Soud rozhoduje jak ve věci nařízení, tak prodloužení nebo zrušení ústavní výchovy rozsudkem.

subsidiární uplatnění náhradní rodinné výchovy

Péče o dítě v rodině má obecně přednost před péčí kolektivní. Tento výklad podporuje jak Úmluva o právech dítěte (čl. 20 ÚPrDt), tak systematika zákona o rodině: Institut ústavní výchovy je zařazen až za instituty svěřeni dítěte do výchovy jiné fyzické osoby než rodiče (§ 45 ZOR) a pěstounskou péči (§ 45a až 45d ZOR).

S ohledem na dikci zákona (§ 46 odst. 2 ZOR) je nutné chápat ústavní výchovu jako zásadně subsidiární ve vztahu k institutům náhradní rodinné výchovy, resp. péče, i když by jinak byly naplněny předpoklady pro ústavní výchovu. Kdyby však nezletilé dítě nemohlo být z objektivních nebo i ze subjektivních důvodů umístěno v náhradní rodinné výchově, resp. péče, a současně by nemohlo být vychováváno ve své rodině původní, popř. v již existující náhradní rodině, musel by soud ústavní výchovu nařídit.

Před nařízením ústavní výchovy je soud povinen zkoumat, zda výchovu dítěte nelze zajistit náhradní rodinnou péčí, tedy pěstounskou péčí (§ 45a až 45d ZOR) nebo svěřením dítěte do výchovy jiné osoby než rodiče (§ 45 ZOR), resp. ustanovením poručníka s povinností o dítě osobně pečovat (§ 78 ZOR), popř. osvojením, je-li dítě osvojitelné (srov. § 63 ZOR ve spojení s § 180a, 180b a s § 181 a násl.).

Nicméně, při interpretaci i aplikaci předmětného ustanovení není možné vycházet pouze z jazykového a systematického výkladu vedoucímu k mechanické aplikaci a rychlému a jednoduchému řešení, ale je třeba mít na mysli především konkrétní situaci toho kterého dítěte a jeho přirozené rodiny. Soud má tedy povinnost hodnotit danou situaci v kontextu všech souvislostí a dospět k řešení, které pozitivně ovlivní budoucnost dítěte a jeho rodiny původu. V dané věci soud není vázán žádným návrhem, ani návrhem orgánu sociálně-právní ochrany dětí (srov. § 153 ve spojení s § 81).

Jelikož může být řízení zahájeno i bez návrhu a věc je projednávána v řízení nesporném ovládaném zásadou vyšetřovací, musí soud vždy vyšetřit situaci jak v přirozené rodině dítěte (tedy míru narušení rodiny, možnost návratu dítěte zpět do jeho přirozené rodiny), tak stav dítěte (fyzické, duševní a sociální zdraví dítěte, resp. míru jeho narušení). Důkazy, které v dané věci vyšly najevo, musí soud posuzovat každý jednotlivě a dále ve vzájemných souvislostech (§ 132) tak, aby mohl v zájmu dítěte učinit to nejlepší rozhodnutí, které bude vést ke zdravému vývoji dítěte. Cílem rozhodování by mělo být pojmout danou věc komplexně a vidět především dlouhodobější cíle než krátkozraké řešení. Je-li v dané věci ze spisu patrné, že soud před nařízením ústavní výchovy zkoumal možnost zajištění výchovy dítěte v náhradní rodinné péči, zpravidla příbuzenské, postupoval v souladu se zákonem o rodině. Každé soudní rozhodnutí je individuálním aktem aplikace práva na konkrétní rodinnou situaci a specifické problémy daného dítěte.

Jestliže soud s ohledem na situaci dítěte, míru jeho narušení, znalecký posudek doporučující neutrální péči apod., dospěl k závěru, že ústavní výchova je vhodnější, a řádně své rozhodnutí zdůvodnil, nelze než uzavřít, že zákon nebyl porušen (§ 46 odst. 2 ZOR).

Dospěl-li soud k závěru, že ačkoliv by pro konkrétní dítě byla náhradní rodinná péče vhodnější než ústavní výchova, avšak nebylo možné ani v rámci okruhu příbuzných dítěte nebo prostřednictvím zprostředkování pěstounské péče nebo osvojení zajišťovaného státem (srov. § 19a ZSPO) najít vhodnou a ochotnou osobu, má ústavní výchova své místo. Je třeba mít na paměti, že ji lze kdykoliv zrušit, jestliže pominou důvody, nebo lze-li dítěti zajistit náhradní rodinnou péči

5 subsidiární uplatnění „rodinné péče“ o dítě v zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc

Zákon dále stanoví, že před nařízením ústavní výchovy je soud povinen zkoumat, zda výchovu dítěte nelze zajistit „rodinnou péčí“ v zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc (§ 42 ZSPO), která má dle výslovné dikce zákona přednost před výchovou ústavní (§ 46 odst. 2 ZOR).

Z dikce „soud může svěřit“ vyplývá, že je na uvážení soudu, který o aplikaci tohoto institutu výlučně rozhoduje, zda, i když shledá, že jsou naplněny zákonné podmínky pro uplatnění péče o dítě v zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc, rozhodne, že se v zájmu dítěte jeví tato forma jako nejvhodnější (srov. § 46 odst. 1 větu první ZOR).

Jde-li pak o „rodinnou péči“ o dítě v zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc, bude záležet na tom, zda toto zařízení bude nejen materiálně, ale zejména profesionálně zajišťovat potřeby konkrétního dítěte. Bude také rozhodné, zda „rodinná péče“ v zařízení pro děti vyžadující okamžitou péči bude shledána lepší nebo alespoň stejně dobrá jako péče v ústavu zajišťovaná v základní organizační jednotce při práci s dětmi, tedy ve „výchovné skupině“ nebo „rodinné skupině“ (srov. § 4 VyUsV). V této souvislosti je nutné dále konstatovat, že

soud nemusí dokazovat skutečnosti obecně známé nebo známé soudu z jeho činnosti (srov. § 121). Lze dovodit, že má-li soud dobré poznatky s konkrétním zařízením pro děti vyžadující okamžitou pomoc nebo je-li toto zařízení obecně uznáváno jako vhodné, dá mu soud přednost na základě uvážení.

Nelze nevzít na zřetel skutečnost, že v zařízeních pro děti vyžadující okamžitou pomoc je osobní péče o děti zajišťovaná zaměstnanci, kterým děti nejsou svěřovány do individuální náhradní rodinné péče, tak jak je tomu např. v případě pěstounské péče realizované ve zvláštních zařízeních, např. v SOS vesničkách. Termín „rodinná péče“ použitý v zákoně je tudíž vadný.

přezkoumávání důvodů pro ústavní výchovu, resp. „rodinnou péči“ v zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc a jejich zrušení

Zákon o rodině dále stanoví, že soud má povinnost nejméně jednou za 6 měsíců přezkoumat, zda trvají důvody pro nařízení výše analyzovaných opatření nebo zda není možné zajistit dítěti náhradní rodinnou péči (srov. § 46 odst. 3). Účelem tohoto ustanovení je systematická ochrana práv a oprávněných zájmů dítěte a členů jeho přirozené rodiny, a to soudem. Posuzované ustanovení směřuje k tomu, aby byla ústavní výchova, resp. výchova v zařízení sledována a aby byly pravidelně přezkoumávány důvody pro její nařízení s cílem umožnit návrat dítěte k rodičům, resp. do náhradní rodinné péče, rodinné v pravém slova smyslu. Obdobné úkoly jsou uloženy i orgánům sociálně-právní ochrany dětí (srov. § 29 ZSPO – sledování výkonu ústavní výchovy a ochranné výchovy). Právní řád tak umožňuje důslednou a efektivní spolupráci soudu s dítětem, jeho rodiči, orgány sociálně-právní ochrany dětí a ústavy.

Pokud soud dospěje k závěru, že důvody pro nařízení ústavní výchovy, resp. rodinné péče, v zařízení netrvají nebo lze-li dítěti zajistit náhradní rodinnou péči, nikoliv však zajišťovanou námezdní silou v zařízení, soud ústavní výchovu nad dítětem rozsudkem zruší

S ohledem na ústavněprávní rámec právního řádu, zejména Úmluvu o právech dítěte musí soud zkoumat, zda může být dítě navráceno do svého přirozeného rodinného prostředí. Pokud soud dospěje k závěru, že se rodiče nedokáží, nemohou nebo nechtějí ujmout osobní péče o dítě, pokusí se zajistit osobní péči o dítě osobou primárně z okruhu příbuzných dítěte nebo dítěti blízkých osob, za pomoci vhodného institutu náhradní rodinné péče (srov. § 45, § 45a až 45d, případně § 78 ZOR).

Soud rozhodne v součinnosti s dítětem, rodičem, orgánem sociálně-právní ochrany dětí tak, aby byla ctěna práva a právem chráněné zájmy dítěte a dosaženo jeho blaho. Zákon výslovně – nicméně demonstrativně – stanoví, že za tímto účelem si soud zpravidla:

- vyžádá zprávy příslušného orgánu sociálně-právní ochrany dětí, které se mohou týkat zejména situace v přirozené rodině dítěte i v zařízení, kde dítě vykonává ústavní péči,
- opatří vyjádření dítěte, je-li dítě s ohledem na svůj věk a rozumovou vyspělost schopné si vlastní názor vytvořit a sdělit, a bude tak respektovat jeho participační práva garantovaná především Úmluvou o právech dítěte (čl. 12 ÚPrDt , a také § 31 odst. 3 ZOR , § 100 odst. 4), a
- vyzve rodiče dítěte k vyjádření stanoviska, především k možnosti návratu dítěte do jejich osobní péče, případně ve věci označení vhodné osoby, dítěti příbuzné nebo blízké, která by přicházela v úvahu jako osoba schopná zabezpečit osobní péči o dítě.

Nedojde-li ke zrušení ústavní výchovy, trvá soudem nařízená ústavní výchova až do zletilosti dítěte

prodloužení ústavní výchovy

Z důležitých důvodů může soud prodloužit ústavní výchovu, a to až na jeden rok po dosažení zletilosti (§ 46 odst. 1 ZOR). Řízení musí být zahájeno před dovršením zletilosti. Důvodem pro prodloužení ústavní výchovy může být příprava dítěte na budoucí povolání, studium apod., resp. zájem dítěte na jeho dokončení ve stabilním prostředí.